

ВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БАНКІВ В УКРАЇНІ*Д.Г. Михайленко**Сумський державний університет, м. Суми*

У статті автором досліджено умови формування фінансових ресурсів банків України, визначено основні тенденції розвитку українського банківського сектора на сучасному етапі, з'ясовано особливості досліджуваних процесів в умовах міжнародної фінансової інтеграції.

ВСТУП

Постановка проблеми. Останні 10 років реальна величина внутрішнього валового продукту, що характеризує макроекономічний розвиток України, зростає в середньому майже на 6% [1]. Одним з ключових факторів, що спричиняє та підтримує зазначену тенденцію, є становлення повноцінної банківської системи. При цьому вона як стимулює позитивні економічні зрушення, так і є запорукою стабільності в умовах зростаючої міжнародної інтеграції. Банківські установи, які контролюють хід консолідації тимчасово вільних коштів з метою їх подальшого розподілу, є базовою ланкою процесу забезпечення економічних агентів фінансовими ресурсами. Забезпечення ефективної діяльності банків базується на формуванні оптимальної структури пасивів та активів кожного банківського інституту окремо. Цей процес може бути розподілений за двома взаємопов'язаними та істотно взаємозалежними напрямками:

- прийняття управлінських рішень щодо структурної побудови джерел формування фінансових ресурсів банківської установи;
- прийняття управлінських рішень щодо структурної побудови напрямків використання фінансових ресурсів банківської установи.

Формування структури пасивів банків здійснюється за конкретних економічних умов, які можуть бути поділені на дві групи факторів: внутрішні та зовнішні. До першої групи насамперед відносять можливості щодо розміщення фінансових ресурсів. До другої групи – фактори зовнішнього впливу: макроекономічний розвиток країни; регуляторну політику; динаміку та особливості розвитку банківського сектора країни. Необхідність дотримання принципу максимізації ефективності діяльності банку, невід'ємною складовою якої є формування відповідної структури джерел фінансових ресурсів, обумовлює підвищену увагу провідних фахівців до проблем структурної побудови банківських пасивів, вимагає системного підходу до визначення та аналізу зовнішніх факторів впливу на досліджуваний процес.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади та практичні аспекти процесу формування фінансових ресурсів банківськими установами активно досліджуються у світовій та вітчизняній літературі. Серед зарубіжних вчених різні аспекти цієї проблеми вивчали: Е. Корріган, Дж. Тобін, Дж. Сінкі, Е. Кейн та ін. Здобутки російської науки й практики в цьому науковому напрямку представлені у працях Л. Афанасєвої, Ю. Гойденка, Ю. Коробова, І. Левчука та ін. Чимало досліджень у зазначеній сфері з'явилося також останніми роками і у вітчизняній науці. Можна відмітити праці С. Аржевітіна, О. Васюренка, О. Ватаманюка, Н. Версаля, В. Марцина та ін. Значна кількість авторів, досліджуючи тенденції розвитку банківського сектора, фінансово-інтеграційних процесів, акцентує увагу та доводить їх істотний взаємозв'язок з економічним зростанням країни в

цілому. При цьому наводиться значна кількість зовнішніх факторів, що впливають на формування банківських пасивів, та робляться спроби кількісної оцінки зазначеного впливу.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Разом з тим узагальнення досягнень економічної думки дає можливість зробити висновок, що незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо проблем формування структури пасивів банківської установи з урахуванням факторів зовнішнього впливу, не всі вони залишаються вирішеними остаточно. По-перше, це пов'язано з великою кількістю факторів і відповідно складністю їх комплексного одночасного дослідження. Тому відповідно до аналітичного принципу відбуваються спроби виокремити вплив на структуру джерел фінансових ресурсів банку невеликої групи або одного з критеріїв, що призводить до значного спрощення аналізу. У подальшому в процесі синтезу визначених якісних та кількісних характеристик впливу втрачаються або міжфакторні взаємозалежності, або додаються похибки, що були спричинені зазначеним вище спрощенням. Відповідно комплексна модель, що відображає залежність розміру та структури банківських пасивів від значної кількості факторів, не є адекватною конкретним умовам функціонування. Таким чином, подальшого дослідження потребують питання, пов'язані із застосуванням комплексного підходу до побудови системи зазначених зовнішніх факторів впливу. По-друге, середовище роботи банківських установ в Україні характеризується значним ступенем мінливості. Це спричиняє необхідність якомога частішого дослідження основних тенденцій розвитку банківського сектора, зокрема, що стосуються структури джерел фінансових ресурсів. Такий процес дає можливість насамперед збільшити статистичну базу для технічного аналізу, а також дозволяє перевірити раніше побудовані факторні моделі на доцільність їх застосування. Через це принциповим є визначення базових характеристик розвитку банківського сектора, які можуть виконувати як прогнозну, так і індикативну функцію. Зростаючі теоретичні та практичні потреби у формуванні та розвитку цілісного уявлення про систему зовнішніх факторів впливу на процес формування структури фінансових ресурсів банками України та його сучасних тенденцій, а також недостатність їх висвітлення у наукових публікаціях стали визначальними при виборі та обґрунтуванні напрямку здійснюваного наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є характеристика існуючих тенденцій формування фінансових ресурсів банків в Україні на основі застосування комплексного підходу до визначення системи зовнішніх щодо банківської установи факторів впливу з урахуванням особливостей процесу побудови структури пасивів банківськими установами в сучасних умовах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналіз науково-методичних та практичних засад управління банківськими джерелами формування фінансових ресурсів дозволяє зробити висновок, що за загальноприйнятим підходом вони складаються з зобов'язань та власного капіталу. Зобов'язання банку характеризуються обов'язковою поверненістю, строковістю, в більшості випадків платністю. До складу залучених ресурсів входять такі принципи з точки зору нашого дослідження категорії:

- кошти юридичних осіб;
- кошти фізичних осіб;
- ощадні сертифікати та інші боргові цінні папери, емітовані банком.

Зазначимо, що найбільшу частку в структурі зобов'язань вітчизняних банків займають кошти юридичних та фізичних осіб, тому в подальшому їм буде приділено особливу увагу.

Власний капітал банківської установи складається з таких структурних елементів:

- статутний капітал;
- акції, що викуплені в акціонерів;
- емісійні різниці;
- резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банку;
- резерви переоцінки основних засобів та цінних паперів;
- прибуток (збиток) минулих років та поточного року.

Суттєве значення для розуміння умов функціонування банківської системи має чисельний склад банківських інститутів. За цим показником існує можливість визначити орієнтовний ступінь конкуренції та централізації середовища, в якому працюють банки. Динаміка числа загальної кількості банківських установ вказує на спрямованість зазначених вище процесів концентрації та централізації. Проведемо аналіз загальної кількості банківських установ в Україні за даними, наведеними в таблиці 1 [2].

Таблиця 1 – Кількість банків в Україні в 2000-2007 рр.

Показник	Рік							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість банків за реєстром	195	189	182	179	182	186	193	198
Кількість банків, які мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій	153	152	157	158	160	165	170	175
Кількість банків іноземним капіталом ³	31	21	20	19	19	23	35	47
у т. ч. зі 100% іноземним капіталом	7	6	7	7	7	9	13	17

Потрібно відзначити, що кількість банківських установ за реєстром протягом значного періоду (2000-2007 рр.) залишалася відносно стабільною. Показовим є зростання кількості банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій. Їх кількість поступово збільшується, наближаючись до загальної кількості зареєстрованих банків. Отже, можна зробити висновок, що кількість реально функціонуючих банків в Україні поступово збільшується.

Необхідно відзначити суттєве зростання кількості банків з іноземним капіталом у банківському секторі і за кількістю банків з іноземним капіталом взагалі (з 19 в 2004 р. до 47 на кінець 2007 р., тобто на 150%), і за кількістю банків зі 100% іноземним капіталом (на 10 банків за останні три роки). Потрібно виділити тенденцію, що спостерігалася на початку цього сторіччя, коли з 2001р. до 2003 р. загальне число банків з іноземним капіталом значно скоротилося (з 31 до 19), що свідчило про негативну оцінку інвестиційного клімату в Україні з боку іноземних інвесторів. Ситуація змінилася після 2004 р., коли кількість банківських установ з іноземним капіталом почала зростати і за наступні три роки збільшилася в 2,5 разу. Можемо зробити висновок, що для закордонних інвесторів велике значення мають політичні ризики, які характеризуються ступенем довіри до влади. Потрібно також відзначити, що велике значення для збільшення присутності іноземного капіталу в вітчизняній банківській системі має лібералізація політики НБУ, що відображається в поступовому збільшенні обмеження рівня його максимальної частки. Таким чином, присутність іноземних банків у країні поступово збільшується.

Власний капітал банків (таблиця 2) протягом досліджуваного періоду (2000-2007 рр.) зріс більше ніж у 10,5 разів до 69530 млн грн. За 2007р. він збільшився на 64%. Це свідчить про відповідність зростання цього джерела фінансування діяльності збільшенню загальної кількості фінансових ресурсів, які контролюються банками.

Таблиця 2 – Власний капітал та фінансовий результат діяльності банків у 2000-2007 рр. (млн грн)

Показник	Рік							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Капітал банків	6450	7854	9981	12882	18420	25445	42526	69530
Статутний капітал	3666	4576	6003	8116	11605	16111	26372	43808
Чистий прибуток	-30	530	683	827	1261	2166	4110	6451
Рентабельність капіталу		0,1	0,11	0,1	0,12	0,14	0,2	0,19

Значно зростав упродовж цього періоду статутний капітал українських банків, що є основою власного капіталу. Позитивна динаміка спостерігалася щодо чистого прибутку, розмір якого порівняно з 2001 роком зріс майже в 12 разів, а отже, збільшується прибутковість діяльності банківської системи в цілому. Рентабельність капіталу протягом досліджуваного періоду поступово збільшувалася і зроста вдвічі, досягнувши рівня у 20%. Можемо зробити висновок, що ефективність роботи банків як комерційних структур, головним завданням яких є не тільки отримання, а й максимізація прибутку, зростає.

Відповідно до результатів проведеного аналізу потрібно зробити принципові висновки, що характеризують тенденції розвитку банківського сектора України з позиції кількості банків та використання ними власних ресурсів у формуванні структури фінансових ресурсів:

- загальна кількість банківських установ за реєстром тримається на відносно стабільному рівні при поступовому зростанні кількості банків, які мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій;
- стрімко зростає присутність іноземних банків на українському ринку;
- банки підтримують темпи зростання власного капіталу на достатньо високому рівні, що забезпечує відповідну стабільність;
- зростає рентабельність власного капіталу за банківською системою.

Виходячи зі специфіки діяльності банківських установ, основним джерелом фінансових ресурсів в їх роботі є залучення коштів фізичних та юридичних осіб на строкові депозити та депозити до запитання, інформація про обсяги яких наведена в таблиці 3.

Таблиця 3 – Кошти в банках на рахунках юридичних та фізичних осіб у 2000-2007 рр. (млн грн)

Показник	Рік							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Усього депозитів	18738	25674	37715	61617	82959	132745	184234	279738
До попереднього року (разів)	1,53	1,37	1,47	1,63	1,35	1,6	1,39	1,52
Суб'єктів господарювання	11958	14336	18413	29221	41348	59542	77519	115579
Частка в сукупних депозитах	0,64	0,56	0,49	0,47	0,5	0,45	0,42	0,41
Фізичних осіб	6780	11338	19302	32396	41611	73202	106715	164159
Частка в сукупних депозитах	0,36	0,44	0,51	0,53	0,5	0,55	0,58	0,59

Протягом досліджуваного періоду (2000-2007 рр.) спостерігалось суттєве зростання коштів, залучених банками на рахунки фізичних та юридичних осіб (загальний обсяг залучень зріс у 15 разів, що відповідає щорічному зростанню на 50%). Зазначаємо, що названі темпи перевищують темпи зростання основних макроекономічних показників і свідчать про посилення довіри до банків.

На основі даних, наведених у таблиці 3, можемо відзначити тенденцію щодо зміни структури залучених банківськими установами коштів: частка коштів фізичних осіб зросла більше ніж вдвічі і становить 59%. Можемо зробити висновок, що протягом 2000-2007 рр. проявляється стійкий 50-% щорічний приплив залучених від населення та підприємств ресурсів, але темпи приросту коштів фізичних та юридичних осіб суттєво відрізняються (відповідно 60% та 40% на рік).

Важливе значення для забезпечення ефективності діяльності банків з точки зору формування оптимальної структури балансу відіграє строкова та валютна структура залучень. Інформація щодо валютної структури коштів юридичних та фізичних осіб відображена в таблиці 4.

За даними таблиці 4 можемо зробити висновок, що вкладення в національній та іноземних валютах зростали майже синхронно відповідно до сукупного збільшення цих коштів. Але частка гривневих вкладів завжди перевищувала аналогічний показник для вкладів в іноземній валюті й коливалася протягом досліджуваного періоду в межах 0,62-0,68. Зазначена стійка тенденція свідчить про вищу довіру вітчизняних агентів до національної грошової одиниці. Одним із ключових факторів такої поведінки, як ми побачимо нижче, є різниця у відсоткових ставках закладами в різних валютах.

Таблиця 4 – Валютна структура коштів у банках на рахунках юридичних та фізичних осіб у 2000-2007 рр. (млн грн)

Показник	Роки							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Усього депозитів:	18738	25674	37715	61617	82959	132745	184234	279738
у національній валюті	11551	17393	25636	41954	52759	87198	114093	189906
частка в сукупних депозитах	0,62	0,68	0,68	0,68	0,64	0,66	0,62	0,68
в іноземній валюті	7188	8281	12079	19663	30200	45546	70142	89832
частка в сукупних депозитах	0,38	0,32	0,32	0,32	0,36	0,34	0,38	0,32

Наступним важливим етапом дослідження є визначення структури вкладів за строками, інформація про яку наведена в таблиці 5.

Таблиця 5 – Строкова структура коштів у банках на рахунках юридичних та фізичних осіб у 2000-2007 рр. (млн грн)

Показник	Роки							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Усього депозитів:	18738	25674	37715	61617	82959	132745	184234	279738
до запитання	11377	13447	17913	25505	33437	50350	62291	90280
частка в сукупних депозитах	0,61	0,52	0,47	0,41	0,4	0,38	0,34	0,32
строкові депозити	7361	12227	19802	36112	49522	82395	121943	189458
частка в сукупних депозитах	0,39	0,48	0,53	0,59	0,6	0,62	0,66	0,68
у т. ч. довгострокові	1145	3551	9151	19827	31523	51198	80598	129853
частка в строкових депозитах	0,16	0,29	0,46	0,55	0,64	0,62	0,66	0,69

Найсуттєвіші зміни в структурі відбулися за термінами вкладення коштів. По-перше, частка строкових вкладів за сім років зросла до 68%, збільшуючись постійно впродовж досліджуваного періоду. Відповідно частка вкладів до запитання скоротилася практично вдвічі до 32%. При цьому в структурі строкових вкладень постійно, окрім 2005р., що було викликано політичною нестабільністю, а не суто економічними процесами, зростала довгострокова складова. Це також свідчить про зростання довіри до банківської системи в цілому та правильно обрану відсоткову політику банків. Таким чином, можна зробити висновок щодо збільшення термінів отримання ресурсів банківськими інститутами.

Тепер проаналізуємо строкові, в тому числі довгострокові, вклади за валютною структурою. Для цього використаємо дані, наведені в таблиці 6.

Таблиця 6 – Валютна структура строкових вкладів у банках на рахунках юридичних та фізичних осіб у 2000-2007 рр. (млн грн)

Показник	Роки							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Строкові вклади:	18738	25674	37715	61617	82959	132745	184234	279738
у національній валюті	всього 3537	6999	11756	21811	26994	47096	65136	117766
	частка 0,48	0,57	0,59	0,6	0,55	0,57	0,53	0,63
в іноземній валюті	всього 3824	5228	8046	14301	22528	35299	56807	69169
	частка 0,52	0,43	0,41	0,4	0,45	0,43	0,47	0,37
у т.ч. довгострокові вклади:	1145	3551	9151	19827	31523	51198	80598	129853
у національній валюті	всього 585	2090	5396	11814	17123	28931	42970	81688
	частка 0,51	0,59	0,59	0,6	0,54	0,57	0,53	0,63
у іноземній валюті	всього 560	1461	3755	8013	14400	22267	37628	48165
	частка 0,49	0,41	0,41	0,4	0,46	0,43	0,47	0,37

Головним результатом аналізу наведених даних у дослідженні є зменшення частки іноземних вкладів як у цілому за строковими вкладками, так і за довгостроковими зокрема. Більше того, потрібно відзначити той факт, що таке падіння за двома названими категоріями відбувалося практично синхронно, і на кінець 2007р. гривневі строкові вкладення займали 63% в сукупному обсязі.

Одним із ключових пояснень зростання довіри до гривневих вкладень є диференціація відсоткових ставок за різними валютами за відносно стабільних валютних курсів, які підтримував Національний банк України протягом досліджуваного періоду. Середньозважені ставки в річному обчисленні наведені в таблиці 7.

За наведеними в таблиці 7 даними щодо динаміки відсоткових ставок за залученими банками депозитами можемо зробити такі висновки:

- суттєво відрізняються депозитні ставки за вкладками в національній та іноземних валютах як для юридичних, так і фізичних осіб;
- депозитні ставки за будь-якою валютою для юридичних осіб менші за ставки за вкладками фізичних осіб, що відповідає банківській спрямованості на заощадження громадян;
- принциповим строк вкладу при перевищенні 3-6 місяців є для фізичних осіб, тому що для них депозитні ставки за вкладками в гривні та іноземній валюті продовжують зростати. Для підприємств подібне подальше збільшення доходності практично не передбачене, що відповідає відсутності у суб'єктів господарювання зацікавленості у довготривалому інвестуванні ресурсів у банківські депозити;
- на початку 2000 років депозитні ставки в гривні були вищими, але з 2003-2004рр. практично стабілізувалися і не мають стійкої тенденції до пониження або підвищення. Особливий акцент робимо на відсутності

поступового їх падіння, яке прогнозувалося значною кількістю аналітиків у зв'язку з припливом іноземного банківського капіталу.

Таблиця 7 – Процентні ставки за депозитами, залученими банками

Показник	Рік					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Для суб'єктів господарювання:						
депозити в національній валюті:						
– до 1 місяця	4,1	4,3	6,9	7,0	4,9	3,5
– 1-3 місяці	12,4	10,9	9,9	9,8	10,1	7,8
– 3-6 місяців	13,6	11,3	9,5	11,6	9,8	10,3
– 6-12 місяців	9,0	6,5	8,8	11,0	10,0	9,6
– довгострокові депозити	10,2	8,9	9,3	9,3	9,2	9,2
депозити в іноземній валюті:						
– до 1 місяця	2,5	2,3	2,4	3,8	4,2	4,7
– 1-3 місяці	4,8	6,1	6,1	5,5	5,7	5,8
– 3-6 місяців	7,0	6,0	8,0	8,3	7,3	7,2
– 6-12 місяців	9,6	7,6	6,7	6,9	6,9	7,2
– довгострокові депозити	6,5	6,6	6,9	7,0	6,7	6,8
Для фізичних осіб:						
депозити в національній валюті:						
– до запитання	4,0	3,7	3,3	3,2	2,7	2,9
– до 1 місяця	14,8	12,5	12,2	10,1	7,8	7,5
– 1-3 місяці	16,9	14,5	15,7	14,2	12,4	12,1
– 3-6 місяців	18,0	14,5	15,0	14,7	13,3	13,1
– 6-12 місяців	18,4	15,0	15,3	11,7	13,3	13,4
– довгострокові депозити	23,6	17,6	16,4	15,2	14,3	14,1
депозити в іноземній валюті:						
– до запитання	2,4	2,2	1,5	1,3	1,1	1,4
– до 1 місяця	5,2	5,4	5,7	5,4	5,1	6,5
– 1-3 місяці	5,9	6,6	8,0	8,4	7,8	7,7
– 3-6 місяців	7,5	7,6	8,4	8,9	8,4	8,4
– 6-12 місяців	8,3	7,5	8,5	8,9	8,5	8,5
– довгострокові депозити	10,2	9,6	9,5	9,6	9,0	9,0

Аналізуючи ситуацію щодо формування банками фінансових ресурсів, потрібно враховувати суттєвий вплив, який здійснює на цей процес Національний банк України, який має в своєму розпорядженні вагомий інструменти для регулювання грошової та ділової активності банків. Найсуттєвіші з них це облікова ставка та норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ, дані про динаміку яких наведені в таблиці 8.

Таблиця 8 – Значення облікової ставки та нормативу обов'язкового резервування, що встановлювалися НБУ в 2000-2007 рр.

Показник	Рік							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Норматив обов'язкового резервування коштів банків у НБУ, %	15	6-14	0-12	0-12	6-7	6-8	0,5-5	0,5-5
Облікова ставка НБУ, %	27	12,5	7	7	9	9,5	8,5	8

Динаміка значень цих інструментів свідчить про ставлення керівників Національного банку України до поточної ситуації на грошово-фінансовому ринку та відповідає їх очікуванням щодо можливого розвитку подій.

Тенденція до зниження кількісних нормативних параметрів за наведеними інструментами регулювання грошово-фінансової системи

вказує на позитивну оцінку процесів, що відбуваються в економіці, керівництвом центрального банку і очікування пролонгації позитивної динаміки на найближчі періоди.

Таким чином, проведене дослідження формування фінансових ресурсів банками України дозволяє зробити такі висновки:

– темпи зростання фінансових ресурсів банківської системи України значно перевищують темпи зростання показників, які характеризують розвиток вітчизняної економіки;

– зростання фінансових ресурсів відбувається пропорційно за рахунок власних та залучених джерел, що підтримує стабільність системи;

– в умовах відносної валютної стабільності та існуючої структури депозитних ставок зростає частка гривневих та довгострокових вкладів як фізичних, так і юридичних осіб;

– мультивалютність, притаманна вітчизняній банківській системі, несе в собі значні валютні ризики, але при цьому дає можливість валютної диверсифікації діяльності банківських установ.

ВИСНОВКИ

У статті досліджено процес формування фінансових ресурсів банками України. Новизна отриманих наукових результатів полягає у визначенні особливостей, притаманних українському банківському сектору при побудові структури пасивів та системному аналізі зовнішніх умов, що впливають на визначення оптимальної структури джерел фінансування діяльності банківської установи. Висновки, що базуються на проведеному кількісному аналізі динаміки розмірів ключових елементів, з яких формуються пасиви банків, з урахуванням термінів залучення фінансових ресурсів та їх мультивалютності, можуть бути використані для прогнозування тенденцій розвитку банківської системи України. Отримані результати дають можливість вдосконалити процес моделювання управління фінансовими потоками банків з метою побудови оптимального банківського балансу для досягнення максимальної ефективності використання фінансових ресурсів.

SUMMARY

In this article author examines the conditions of formation of Ukrainian banking liabilities, defines the modern tendencies of banking system development, and reveals an influence of international financial integration on this process in particular

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua.
2. Офіційний сайт Національного банку України // www.bank.gov.ua.

Михайленко Д.Г., ст. викладач

Надійшла до редакції 25 травня 2008 р.